

“מים שאין להם סוף”

מסכת שבת בסופה: “עולא איקלע לבי ריש גלותא, חזייה לרבה בר רב הונא (לג’ הרי”ף ועוד: “לרבה בר בר חנה”) דיתיב באוונא דמיא (לג’ הרי”ף ועוד: “באגנא”) וקא משח ליה. אמר ליה, אימר דאמרי רבנן מדידה דמצוה, דלאו מצוה מי אמור, אמר ליה מתעסק בעלמא אנא”. אוונא או אגנא פירשו הראשונים כאן: גיגית של מים: אמבטי של מים. “וקא משח” מסביר הר”ח: “והיה מודד המים, גובה במים ורוחבו, מדידה של מצוה, מדידה של מקוה שצריך לטבילת מקוה, מתעסק, מודד ולא מתכוון למדידה”.

לדברי הגמרא צריך להוסיף כדבר המובן שמעשה זה היה בשבת, ובגלל זה העיר לו עולא. עצם המעשה אומר דרשני. עולא מזדמן לביתו של ראש הגולה בבבל, מקום שתורה וגדולה במקום אחד, ובמקום כזה מן הסתם היו עוד תלמידי חכמים ואנשי מעשה נוסף על אנשי בי ריש גלותא. עולא לא מדבר עם אף אחד אף לא מלה אחת, הוא נפגש עם אדם גדול אחד בלבד, הפגישה היא לא על ספסל בבית מדרש, שמן הסתם היה קרוב לבית ריש גלותא, הוא לא נפגש אתו כשהוא מעיין ומתעמק בסוגיה עמוקה, הוא פוגש אותו ישוב בתוך גיגית של מים ומתעסק במדידת המים. והפגישה בצורתה המוזרה הזאת לא מעוררת תגובה כל שהיא או התפעלות אצל עולא, רק פעולתו של הנמצא בגיגית המים מעוררת הערה הלכתית בהלכות שבת, ועם קבלת התשובה, שנראה כי מסכים הוא לה, שהרי שתק ושתיקה כהודאה, מסתיימת בחטף גם מסכת שבת. דומה, שאפשר למשש את העומק הבולט הטמון במרבד הסיפורי הפשוט. כבר הוזכרה למעלה גירסת ראשונים, במקום “רבה בר רב הונא”, “רבה בר בר חנה”, שם זה בלבד, הידוע באגדותיו וברמזותיו העמוקים במקום אחר (ב”ב ע”ג). דיו לעורר ולגרות את המחשבה לרעיון המסתתר מאחרי פרגוד מדידותיו התמוהות בגיגית המים ביום השבת שלא לצורך, וללא כל כונה מיוחדת למדידה, אלא כך כדי “שתהא לו תעסוקה”, אם נתרגם מילולית “לאיעסוקי בעלמא”, ועולא כנראה מבין את דבריו ומקבלם. ננסה להלן לעמוד על העומק המחשבתי הטמון בסיפור ועל נתיבות החיים המתבררים בו.

עולא היה אמורא מא”י שירד לבבל להפיץ תורת הארץ שם. תפקיד דומה היה לרבה בר בר חנה, לכן ברור שהיו מזדמנים תכופות למקום ששם אפשר היה לעמוד על חידושי תורת בבל — בי ריש גלותא ולהעביר מצדם את תורת א”י שהביאו עמם.

בחז”ל מצינו תכונות משותפות לתורה ולמים כמו (תענית ז.): “אמר רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים דכתיב, הוי כל צמא לכו למים” (ישעיה נה א), לומר

לך מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה". וכבר הרד"ק בישעיה שם מביא את ההקבלה מהנאמר בעמוס: "לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'". במובאה ממדרש תנאים (ספרי עקב מח) אנו קוראים: "מה מים חנם לעולם אף דברי תורה". ובתדא"ר יח, כמעט באותו סגנון: "מה מים חיים לכל באי עולם כך דברי תורה", במקור מדרשי (שהש"ר א) נאמר במפורש: "התורה נמשלה למים". בזהר (במדבר רלג) מצינו: "מוחא איהו מים, לב איהו אש". וההסבר הוא, מוח משכן השכל, התורה היא השכל האלוהי, והאדם בשכלו שואף להבין ולקלוט לתוכו את השכל האלוהי ע"כ ברור שגם התורה וגם המוח שניהם נמשלים למים.

במים סוד החיות האנושית הכללית וסוד החיות העולמית הנצחית. מים חיים הם המקור חיים לחיי נצח, רוח וטוהר. לכאורה נראה כי אי אפשר לצמצם את המים בגבולות גדורים, כמו שרעיונות ומחשבות המוח לא ניתנים לגדור, או תורת אל חי אשר רחבה ועומקה והיקפה לא ניתנים כלל למדידה. כל מיצר ומיצר פוגם מלכתחילה במהותם של מים ובמה שהם מסמלים. התורה אין לה גבולות ומיצרים והיא הולכת ממקור החיים, נובעת ממעיינות הנצח, יורדת בין כל חגוי הסלעים השוממים, מפריחה נשמות ואוירים, מסלקת שממות רוחניות כגשמייות וחובקת כל חי, אם כן איך לצמצמה בתוך גיגית, איך אפשר לנתק את המים — התורה מכלל המים הנצחיים העולמיים המחוברים כאחד בגידים נסתרים, נחלים ופלגים, ימים ונהרות על פני תבל כולה * על פני העולם כולו והתחתון כאחד. עולא, לשון עליה והתעלות. עולא בא להעלות תורת בבל ע"י הורמת תורת ארץ ישראל, ארץ ישראל היא היא ארץ החיים, ועולא הוא הוא הצינור המקלט תורת חיים ממקור החיים. גם רבה בר בר חנה הוא בין המבשרים את החיות ממקורה אלא שדרכיהם שונות הם כפי שיתברר לפנינו.

עולא מתפלל לראות את חברו בבי ריש גלותא יושב בתוך מים מגודרים במיצרים. להקפד, לצמצם את המעיינות החיים ולגודרם סביב בכלי חומר העוצר בעדם מלזרום, מלפכות, מלהחיות את חיותם הנצחית, תמיהה היא, ומשנה תוקף לתמיהה זו כשדבר זה נעשה ביום השבת, יום בו החיות העליונה מפכה בעוז חיוניותה לעולם זה החומרי, העוצר בעד זרם החיים בכל מיצריה וכתליו את מעיין החיים הנצחיים, דוקא ביום זה המסמל יותר ויותר את חיותה ורעננותה של תורה, יום המהות הצינור להורדת שפע עליון לתוך הגיגית העגולה של העוה"ז ותמיהתו של עולא מצטמצמת בכמה מילים: מדידה של מצות התירו. מדידה היא גדר של צמצום, דבר נצחי אין סופי לא ניתן למדידה כלל, מכאן שמדידה יכולה להיות רק לחומר ולקשור בו. לצורך מצות התירו, הבאנו לעיל פירוש הר"ח מצות מדידת מקוה שצריך לטבילת מקוה. מהי מקוה, קבוץ של מים חיים המביאים וגורמים טהרה בעולם, ואם כן לדברינו לעיל, הרי במקוה מצינו את הסמל של גודרם של חיי נצח בעולם החומר, של צמצום כח החיות העליונה בין גבולות מדידות וכתלים של מקור בטהרה כאן עלי אדמות ביונק לשדו ממי מעיינות חיים או מי גשמים אשר מוצאם מן העליונים, ורק לצורך זה התירו את המדידה בשבת, אבל שלא לצורך מצוה, תן למים לזרום, למה תמדם, למה תצמצם כח חיותם, ועוזו כח פיקויים שקיפתם וזרמתם המפרה

* ראה עוד מה שנאמר בפתיחה ל"אנציקלופדיה תלמודית" על "ים התלמוד", ועל המובאות מדברי חז"ל שם.

ומחיה. וזו היתה דרכו של עולא לקלח מעיינות חיים ללא הגבלה ללא מעצור, וכח החיים שבהם ישפיע הנביט את זרעי החיים בגולה ובארץ, דרכו של חברו היא אחרת. מתעסק בעלמא אנא, אין כוונתי לצמצם את מקור החיים של המים המחיים. אבל עלמא הדין, כששכינתא בגלותא וההעלם גדול, אין אפשרות לו לעולם לקבל את זרם החיות כמו שהוא. כדי לספוג את העוזו העצום של גלי חיי הנצח, מוכרחים קצת לכוון ולהגביל קמעא את זרימתם. ודוקא ביום השבת מקור החיות מעלמא דלעילא כאן בעלמא דלתתא צריך גיגית. צריך להקיף את החיות העליונה מבלי לפגוע בגודלה ע"י גדרים ומדידות של גובה ורוחב על כל המשתמע ממלים אלו וזהו שאמר, מודד ולא מתכוון למדידה, מגביל אמנם אבל לא מתכוון לצמצום כלשהו. ומכאן נזרקת אלומת אור המאירה באור חדש את הנאמר במעמד הר סיני: כפה עליהם הר כגיגית. ההר אשר מבנהו הגשמי זועק כולו השמיהה, הוא מתנשא אל על לגבהים למקור החיים העליון וככל שעולה יותר, מתחדד יותר, קליפותיו הגשמיות קטנות יותר והוא רוחני יותר, סמל זה של מקור השפע העליון כפה עליהם הר כגיגית גדורה ועגולה עם כתלים מגבילים שווים, כי העולם הזה החומרי הלוא כגיגית הוא, ועם מגבלות כאלה צריך לחיות את חיי הנצח, וזוהי המשך התשובה לתמיהה, מתעסק בעלמא אנא, אני מתעסק בעולם הזה העגול כגיגית ואי אפשר למעיין מים החיים ללא היקף מחיצות, איכות החיים הנצחיים נשארת גם כשהיא מגודרת גשמית במחיצות והסכים לו כנראה עולא בזה.

הצענו בזה באור למאמר אגדה בהשענות על מקורות חז"ל נוספים. ברור שדברים רבים קבלו כאן הארה מחודשת מן המקובל עד כה. לא באנו לשלול פשוטם של דברים בבאור עצם המעשה וההלכה הנלמדת ממנו, אולם סיום כזה למסכת שבת ועיון קל בתמיהות המסופר מחייבים מאמץ מחשבתי מחודש.

מאמר זה נכתב לעילוי נשמתם של קדושים וטהורים שבמלחמת יום הכפורים שמרו לנו על החיים, בתקופה שבה כל אחד מרגיש כי כוחות עליונים פורצים כל מחשבות וגדריו אנוש, ושפע החיות העליונה מנצנץ מכל מוצר שנפרץ פתאומית, וזוהר עליון מכריק בתוך סיכוכי ונפתולי המדידות וההסדרים להאיר לעולם כולו ע"י העם הנבחר כי יש בוחר ומנהיג, והולך וקרוב יום אשר לעת ערב יהיה אור גדול, אור אלקים חיים.